

αυτούς, οὐ δυνάμεθα τελείως γινώσκειν τί ἡμῖν συμφέρον, ὡς ἐν τῇ ἐννάτῃ τῆς Σοφίας· „Οἱ λογισμοὶ θνητῶν δειλοί, καὶ ἐπισφαλεῖς αὐτῶν αἱ ἐπινοιαί“· καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαστικῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἰθύνεσθαι καὶ σκέπεσθαι, τοῦ πάντα εἰδότος καὶ πάντα δυναμένου· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ἀναγεννηθεῖσιν εἰς υἱοὺς Θεοῦ διὰ τῆς χάριτος ἀρμόζει λέγειν· Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, καὶ· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, καὶ τὰ λοιπὰ ὅμοια τῆς κυριακῆς εὐχῆς.

Καὶ ἀπλῶς, τὸ καθ' ἕξιν δῶρον τῆς χάριτος οὐχ οὕτως ἡμῖν δίδοται ὥστε δι' αὐτοῦ μὴ δεῖσθαι περαιτέρω τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας, ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ τῆς δόξης καταστάσει, ὅτε ἡ χάρις παντάπασιν τελεία ἐστίν, δεύσεται ὁ ἄνθρωπος τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας, μὴ τι γε ἐνταῦθα, ὅτε ἀτελής ἐστίν ὡς μὴ καθάπαξ τὸν ἄνθρωπον ὑγιαίνουσα, ὡς εἴρηται· ὅτι ἕκαστον κτίσμα δεῖται τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συντηρεῖσθαι ἐν τῷ ἀγαθῷ, ὃ παρ' αὐτοῦ ἔλαβεν.

10. Δέκατον, ὅτι ὁ ἐν χάριτι ἄνθρωπος δεῖται τῆς βοηθείας τῆς χάριτος πρὸς τὸ ἐπιμένειν τῷ ἀγαθῷ, οὐ κατ' ἐκείνην τὴν ἐπιμονήν, ἣτις ἐστίν ἕξις τοῦ ἀκίνητον εἶναι ὑπὸ τῶν ἐπιόντων ἀνιαρῶν, ὡς ἡ ἐγκράτεια πρὸς τὰς ἐπιθυμίας ἔχει· οὔτε κατ' ἐκείνην, καθ' ἣν ἔχει πρόθεσιν ἐπιμένειν ἐν τῷ ἀγαθῷ μέχρι τέλους· αὗται γὰρ αἱ ἐπιμοναὶ ἅμα τῇ χάριτι θεόθεν ἐγγίνονται, ὡσπερ ἡ ἐγκράτεια καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί· ἀλλὰ κατ' ἐκείνην, ἣτις ἐστίν ὡσπερ συνέχεια τοῦ ἀγαθοῦ | μέχρι τοῦ τῆς ζωῆς τέλους· καὶ πρὸς τὸ ἔχειν τὴν ταιαύτην ἐπιμονήν ὁ ἐν τῇ χάριτι ὢν οὐ δεῖται ἄλλης τινὸς καθ' ἕξιν χάριτος, ἀλλὰ μόνης τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας, ἰθυνοῦσης αὐτὸν πρὸς τὰς τῶν πειρασμῶν ἐπιφορὰς, ὡς ἐκ τοῦ φθάσαντος ζητήματος δῆλόν ἐστιν. Καὶ διὰ τοῦτο, μετὰ τὸ διὰ τῆς χάριτος δικαιωθῆναι τινά, ἀναγκαῖον ἔχει ζητεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ προειρημένον χάρισμα τῆς ἐπιμονῆς ὥστε τηρεῖσθαι ἀπὸ τοῦ πονηροῦ μέχρι τοῦ τῆς ζωῆς τέλους· πολλοὶς γὰρ δίδοται χάρις, οἷς οὐ δίδοται ἐπιμεῖναι τῇ χάριτι, διότι τῇ χάριτι δύνανται διαμένειν· τούτου δὲ ἐστίν ἐπικεῖσθαι τὸ καὶ διαμένειν, ὅπερ ἐστίν, ὅταν μηδεμίαν ἢ ἐπανάστασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸ πνεῦμα· τοῦτο δὲ, σπανίως καὶ ἀτελέστερον ἐνταῦθα διδόμενον, ἐν τῇ πατρίδι τελειωθήσεται.

CX. — Περὶ τῆς χάριτος ὅσον πρὸς τὴν ἑαυτῆς οὐσίαν.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἡ χάρις τίθησιν ἐν τῇ ψυχῇ· ἡ γὰρ χάρις φῶς τί ἐστίν ἐν τῇ ψυχῇ· τὸ δὲ φῶς τίθησιν ἐν τῷ πεφωτισμένῳ.

Ἔτι, ἡ χάρις τριχῶς ἐν τῷ κοινῷ τῆς ὁμιλίας τρόπῳ λαμβάνεται· ἢ ἀντὶ τῆς ἀγάπης, ὡς ὁ δεῖνα ἔχει τὴν χάριν τοῦ δεῖνος, ἢτοι κεχαρισμένος ἐστίν αὐτῷ· ἢ ἀντὶ δώρου τοῦ προῖκα διδομένου, ὡς τὸ ποιεῖν

σοι ταύτην τὴν χάριν· ἢ ἀντὶ τῆς πρὸς ταύτην ἀντιδόσεως, ὡς τὸ χάριτας οἶδ' ἀ σοι· ὦν τὸ μὲν δεύτερον ἤρτηται τοῦ πρώτου, τοῦ δ' αὖ δευτέρου τὸ τρίτον. Ὅσον οὖν πρὸς τὰ ἔσχατα δύο, φανερόν ἐστι· ἢ χάρις τίθησιν τι ἐν τῷ τὴν χάριν λαμβάνοντι· πρῶτον μὲν αὐτὸ τὸ προῖκα διδομένον δῶρον, δεύτερον δὲ τοῦ τοιούτου δώρου τὴν ἐπίγνωσιν. Ὅσον δὲ πρὸς τὸ πρῶτον, εἰ καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἢ θέλησις οὐ γίνεται αἰτία τοῦ ἐν τοῖς πράγμασιν ἀγαθοῦ διὰ τὸ τὴν ἀγαθὴν θέλησιν ἤγουν τὴν ἀγάπην ἐκ τινος ἀγαθοῦ προϋφεστῶτος ἐν τοῖς πράγμασι κινεῖσθαι, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγάπῃ ἐπεταί τι ἀγαθὸν τῇ, κτίσει· κτιστόν, οὐ μὴν τῇ αἰδίῳ ἀγάπῃ συναϊδίον, οὐ κατὰ τὴν διαφορὰν διάφορος ἢ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν κτίσιν ἀγάπῃ· μία μὲν, κοινή, καθ' ἣν ἀγαπᾷ τὰ ὄντα, καθ' ἣν τὸ σύστοιχον εἶναι χαρίζεται· | τοῖς οὖσιν· ἄλλη καθ' ἣν εἰδικῶς ἔλκει· τὴν λογικὴν κτίσιν ὑπὲρ τὴν ἕξιν τῆς φύσεως πρὸς μετουσίαν τοῦ θείου ἀγαθοῦ, καὶ αὕτη λέγεται ἀπλῶς ἀγάπη, ὅτι ταύτῃ θέλει· ὁ Θεὸς ἀπλῶς τῷ κτίσματι· τὸ ἀγαθόν, ἤγουν τὸ αἰώνιον. Οὕτω τοίνυν διὰ τὸ λέγεσθαι τὸν ἄνθρωπον ἔχειν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δηλοῦται· τι ὑπερφυῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γινόμενον ἐκ τοῦ Θεοῦ προῖόν. Ἐνίοτε μέντοι χάρις τοῦ Θεοῦ λέγεται αὕτη ἢ αἰώνιος αὐτοῦ ἀγάπη, καθόσον ὁ Θεὸς προῖκα καὶ οὐκ ἐξ ἔργων προώρισέ τινας ἢ προείλετο, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους· „Προώρισεν ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν εἰς ἔπαινον καὶ δόξαν τῆς χάριτος αὐτοῦ“.

Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι ἢ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν χάρις λέγεται, ἀλλ' ἢ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις οὐδὲν τίθησιν ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ μόνον ἐν τῷ Θεῷ μὴ λογιζομένῳ τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ἐν Ψαλμοῖς· „Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐ μὴ λογίσεται Κύριος ἁμαρτίαν“, ἀποκριτέον ἐκ τοῦ τῷ Αὐγουστίνῳ εἰρημένου ἐν τῷ τῶν διορθώσεων βιβλίῳ· φησὶ γὰρ ἐν τῷ ἐννάτῳ· „Ἐφην χάριν εἶναι τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, τὴν δὲ εἰρήνην ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ διαλλαγῇ· οὐχ οὕτω δεῖ λαμβάνεσθαι ὡς αὐτὴν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν διαλλαγὴν μὴ εἰς τὴν καθόλου χάριν ἀνήκειν, ἀλλ' ὅτι εἰδικῶς ἐν τῷ τῆς χάριτος ὀνόματι τὴν ἄφεσιν ἐδήλωσε τῶν ἁμαρτημάτων“. Οὐκ οὖν ἄρα ἢ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις εἰς τὴν χάριν ἀνήκει, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ τοῦ Θεοῦ δῶρα, καὶ διὰ τοῦτο ἢ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις οὐ γίνεται ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος θεόθεν ἡμῖν ἐγγινομένου, ὡς δηλωθήσεται.

2. Δεύτερον, ὅτι ἢ χάρις ποιότης τις ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ. Ἡ μὲν γὰρ προῖκα διδομένη κίνησις μᾶλλον ἐστὶν ἐν ψυχῇ· ἢ γὰρ ἐντελέχεια τοῦ κινουόντος ἐν τῷ κινήτῳ κίνησις ἐστίν· τὸ δὲ ἐξ αὐτῆς ἐγγινόμενον τῇ ψυχῇ δῶρον καθ' ἕξιν ποιότης ἐστίν· οὐς γὰρ κινεῖ ἐπὶ τὴν τάξιν τοῦ αἰδίου καὶ ὑπερφυοῦς ἀγαθοῦ ἐντίθησι τούτοις καὶ εἶδη τινὰ ἢ ποιότητος ὑπερφυεῖς, καθ' ἃς ἡδέως καὶ προθύμως ὑπ' αὐτοῦ κινήθησονται πρὸς τὸ

τυχεῖν τοῦ αἰωνίου ἀγαθοῦ, ὡς περ οὐ μόνον ἐπὶ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας
 f. 168^v τὰ φυσικὰ κινεῖ, ἀλλὰ καὶ εἶδη καὶ δυνάμεις | τινὰς τούτοις χαρίζεται.
 ἅπερ εἰσὶν ἀρχαὶ τῶν ἐνεργειῶν, ὥστε καθ' αὐτὰς ῥέπειν πρὸς τὰς τοιάσδε
 κινήσεις· καὶ οὕτως αἱ κινήσεις, αἷς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κινουῦνται, γίνονται
 ὁ ταῖς φύσεσιν οἰκτεῖται καὶ ῥάδιαι κατὰ τὸ ἔβδομον τῆς Σοφίας ὅτι „διατί-
 θησι πάντα ἡπίως“.

Εἰ δὲ λέγοι τις· ἀλλ' ἡ χάρις τιμιωτέρα τῆς ψυχῆς· οὐδεμία δὲ ποιότης
 τιμιωτέρα τῆς οὐσίας· ἐροῦμεν ὅτι ἡ χάρις ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν
 οὐ δύναται εἶναι οὐσία ἢ οὐσιώδες εἶδος· ταῦτα γὰρ φύσις, ἢ ἐν τῇ φύσει
 10 εἰσὶν· ἀλλ' ἔστιν ὡς εἶδος συμβεβηκὸς τῇ ψυχῇ, ὡς ἡ ἐπιστήμη, οὐσιωδῶς
 οὐσα ἐν τῷ Θεῷ, κατὰ συμβεβηκὸς ἐστὶν ἐν τῇ μετεχούσῃ ταύτης ψυχῇ.
 καὶ τὰ ἄλλα ὡσαύτως. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ψυχὴ ἀτελῶς μετέχει τῆς θείας
 ἀγαθότητος, αὕτη ἡ μετοχὴ τῆς θείας ἀγαθότητος, ἣτις ἐστὶν ἡ χάρις,
 ἀτελέστερον ἔχει τὸ εἶναι ἐν τῇ ψυχῇ ἢ ἡ ψυχὴ ἐν ἑαυτῇ ὑφίσταται,
 15 ἀλλ' ὅμως τιμιωτέρα ἐστὶν ἢ ἡ τῆς ψυχῆς φύσις, καθόσον ἐστὶ τύπωμα
 ἢ μετοχὴ τῆς θείας ἀγαθότητος, οὐ μὴν κατὰ τὸν τοῦ εἶναι τρόπον.

3. Τρίτον, ὅτι ἡ χάρις οὐκ ἐστὶ ταῦτόν τῇ ἀρετῇ. Εἴπερ γὰρ ἀρετὴ
 ἐστὶν ἡ χάρις, μάλιστα ἂν εἴη μία τῶν θεολογικῶν ἀρετῶν· ἀλλ' ἡ χάρις
 οὐκ ἐστὶ πίστις, ἢ ἐλπίς· ταύτας γὰρ δυνατὸν εἶναι καὶ ἄνευ τῆς κεχαρισ-
 20 μένου ποιούσης χάριτος· ἀλλ' οὐδ' ἀγάπη· ἡ γὰρ χάρις φθάνει τὴν ἀγάπην,
 ὡς φησὶν Αὐγουστίνος ἐν τῷ περὶ τοῦ προορισμοῦ.

Ἔτι, ἀρετὴ μὲν ἐστὶν, ὅταν ἕκαστον οὕτως ᾗ διακείμενον ὡς συμ-
 βαίνει τῇ ἑαυτοῦ φύσει· φημί δὲ τὴν ἐξ ἐπιμελείας ἀνθρωπίνην· θεόθεν
 δὲ ἐγγινομένη, ἢ διατιθεῖσα τὸν ἄνθρωπον εἰς ὑψηλότερόν τι τέλος καὶ
 25 ὑψηλότερόν τινα τρόπον, ἢ δηλονότι τῆς θείας φύσεως μετεχομένης ἀνα-
 γεννώμεθα εἰς υἱοὺς Θεοῦ. Ὡς περ οὖν αἱ ἐξ ἐπιμελείας ἀρεταὶ τελειοῦσι
 πρὸς τὸ συμφώνως τῷ φυσικῷ φωτὶ τοῦ λόγου περιπατεῖν, οὕτω καὶ αἱ
 θεόθεν ἀρεταὶ τελειοῦσι τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸ περιπατεῖν συμφώνως τῷ
 τῆς χάριτος φωτί· καὶ ὡς τὸ φυσικὸν φῶς ἄλλο παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην
 30 ἀρετήν, οὕτω καὶ τὸ φῶς τῆς χάριτος μετοχὴ τοῦ Θεοῦ ὄν, ἄλλο παρὰ
 f. 169 τὰς πρὸς αὐτὸ τεταγμένας θεόθεν ἀρετάς. | Εἰ δὲ καὶ εἰς τὸ πρῶτον εἶδος
 τῆς ποιότητος ἀνάγεται, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ἕπερ ἡ ἀρετὴ, ἀλλὰ σχέσις τις
 προὑποτιθεμένη ταῖς θεόθεν ἀρεταῖς ὡς ἀρχὴ τούτων καὶ ῥίζα.

4. Τέταρτον, ὅτι ἡ χάρις ὡς ἐν ὑποκειμένῳ τῇ τῆς ψυχῆς οὐσίᾳ
 35 ἐστὶν, οὐκ ἐν τινὶ τῶν δυνάμεων· διὰ γὰρ τῆς χάριτος ἀναγεννώμεθα εἰς
 υἱοὺς Θεοῦ· ἡ δὲ γέννησις κατὰ τὸν προηγούμενον λόγον ἐστὶ τῆς οὐσίας
 ἢ τῶν δυνάμεων· καὶ ἡ χάρις ἄρα πρότερον ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς.

Ἔτι, εἰ μὴ ἐστὶν ἡ χάρις ἀρετὴ, ὃ δέδεικται προσεχῶς· ἡ δὲ ἀρετὴ
 ἐν δυνάμει τινὶ τῆς ψυχῆς ἐστὶ πᾶσα· ἄρα καὶ τὸ συμπέρασμα.

Ἔτι, εἰ ἡ χάρις πρότερον τῆς ἀρετῆς, ἢ δὲ δύναμις, τελειοτάτη οὖσα τῆς ψυχῆς, ἀρετῆς ἔχει λόγον, οὐ δύναται ὑποκείμενον ἔχειν τὴν δύναμιν, ἀλλὰ τι πρότερον τῆς δυνάμεως, ὃ ἐστὶν ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία· ὡς γὰρ διὰ τῆς νοερᾶς δυνάμεως μετέχει ὁ ἄνθρωπος τῆς θείας γνώσεως τῇ τῆς πίστεως ἀρχῇ, καὶ τῇ δυνάμει τῆς θελήσεως μετέχει τοῦ θείου ἔρωτος τῇ τῆς ἀγάπης δυνάμει, οὕτω διὰ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς μετέχει κατὰ τινα ὁμοιότητα τῆς θείας φύσεως διὰ τινος ἀναγεννήσεως ἢ ἀναπλάσεως. Οὐκ ἔστι δὲ πᾶσα ψυχὴ ὑποκείμενον χάριτος, διότι αὕτη ἀρμόζει τῇ ψυχῇ καθὸ τοῦ νοεροῦ ἢ λογικοῦ εἶδους ἐστίν.

CXI. — Περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς χάριτος.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἡ χάρις δεόντως διήρηται εἰς τε τὴν κεχαρισμένον ποιούσαν καὶ τὴν προῖκα διδομένην, αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου διηρημένως περὶ μὲν τοῦ προτέρου λέγοντος ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους· „Ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ Ἰῶ αὐτοῦ“, περὶ δὲ τοῦ δευτέρου ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Εἰ δὲ χάρις, οὐκ ἐξ ἔργων· εἰ δὲ μή, ἡ χάρις οὐκέτι ἔσται χάρις“.

Ἔτι, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ πρὸς Ῥωμαίους, τεταγμένα εἰσίν, ἄλλων δι' ἄλλων εἰς αὐτὸν ἀναγομένων. Οὐκοῦν καὶ χάρις μὲν ἐστίν, δι' ἧς αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος συνάπτεται τῷ Θεῷ, ἢ κεχαρισμένον ποιούσα· ἑτέρα δέ, δι' ἧς εἰς ἄνθρωπος ἐτέρῳ συνεργεῖ πρὸς τὸ εἰς τὸν Θεὸν ἀναχθῆναι· τὸ δὲ τοιοῦτον δῶρον χάρις προῖκα διδομένη καλεῖται διὰ τὸ ὑπὲρ τὴν δύναμιν τῆς φύσεως καὶ τὴν τοῦ προσώπου ἀξίαν δίδοσθαι. Αὕτη γοῦν οὐ πρὸς τὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐτέρου δικαίωσιν τεταγμένη, οὐ καλεῖται κεχαρισμένον ποιούσα· περὶ ἧς ἐν τῷ δωδεκάτῳ τῆς πρὸς Κορινθίους εἴρηται πρώτης· „Ἐκάστῳ δὲ δίδοται ἢ φανέρωσις τῆς χάριτος πρὸς τὴν χρείαν“.

Εἰ δὲ καὶ δοκοῦσιν ἄμφω ἐν εἶναι διὰ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῷ τρίτῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι“, τουτέστι προῖκα· ἢ δὲ δικαίωσις τῆς κεχαρισμένον ποιούσης ἐστίν, ἀλλὰ τῷ ὄντι ἀντιδιήρηται καὶ ἀντίκεινται ὡς ἡ κεχαρισμένον ποιούσα καὶ μὴ ποιούσα· προστίθησι γὰρ τῷ λόγῳ τῆς προῖκα διδομένης χάριτος ἢ ἑτέρα τὸ κεχαρισμένον τῷ Θεῷ τὸν ἄνθρωπον ποιεῖν.

2. Δεύτερον, ὅτι δεόντως διήρηται ἡ χάρις εἰς τε τὴν ἐνεργοῦσαν καὶ συνεργοῦσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἐνέργειά τινος ἀποτελέσματος οὐ τῷ κινουμένῳ ἀποδίδοται, ἀλλὰ τῷ κινούντι, ἐν ἐκείνῳ τῷ ἀποτελέσματι ἐν ᾧ ἡ ἡμετέρα διάνοια κινουμένη μόνον ἐστίν ἀλλ' οὐ κινούσα, μόνος δὲ ὁ Θεὸς κινεῖ, ἢ ἐνέργεια τῷ Θεῷ ἀποδίδοται, καὶ κατὰ τοῦτο λέγεται χάρις

ἐνεργοῦσα· ἐν δὲ τῷ ἀποτελέσματι ἐν ᾧ ἡ ἡμετέρα διάνοια καὶ κινεῖ καὶ κινεῖται, ἢ ἐνέργεια οὐ μόνῳ τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῇ ψυχῇ ἀποδίδοται, καὶ κατὰ τοῦτο λέγεται χάρις συνεργοῦσα. Διπλῆ δὲ ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἐνέργεια· πρώτη μὲν ἢ ἐνδον τῆς θελήσεως, καὶ ὅσον κατὰ τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἢ θέλησιν ὡς κινουμένη ἐστίν, ὁ δὲ Θεὸς ὡς κινοῦν, ἐξαιρέτως ἔταν ἢ πρῶτον τὸ κακὸν θέλουσα θέλησις ἀρχεται θέλειν τὸ ἀγαθόν, καὶ διὰ τοῦτο, καθὸ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν ὁ Θεὸς ἐπὶ ταύτην κινεῖ τὴν ἐνέργειαν, λέγεται χάρις ἐνεργοῦσα. Ἄλλη δὲ ἐστὶν ἐνέργεια ἐξωτερική, ἢ ὑπὸ τῆς θελήσεως προσταττομένης, καθὼς εἴρηται, ἐπόμενόν ἐστι πρὸς ταύτην τὴν ἐνέργειαν ἀποδίδοσθαι τὴν πράξιν τῇ θελήσει· καὶ ἐπεὶ πρὸς ταύτην τὴν ἐνέργειαν ἡμῖν ὁ Θεὸς βοηθεῖ, καὶ ἐνδοθεν βεβαιῶν τὴν θέλησιν ὥστε εἰς τὴν ἐνέργειαν προσελθεῖν, καὶ ἐξωθεν δύναμιν τοῦ πράττειν διδοῦς τῇ πρὸς ταύτην τὴν ἐνέργειαν θελήσει, λέγεται ἢ χάρις συνεργοῦσα· ὅθεν μετὰ τὰ προειρημένα ῥήματα ἐπάγει ὁ Αὐγουστίνος· „Ἴνα θέλωμεν ἐνεργεῖ· ἢ 170 ἔταν δὲ θελήσωμεν, εἰς τὸ προκόπτειν ἡμᾶς συνεργεῖ“. | Οὕτω τοίνυν, εἰ μὲν ληφθεῖται ἢ χάρις ἀντὶ τῆς προῖκα τοῦ Θεοῦ κινήσεως, ἢ τις κινεῖ πρὸς τὸ ἐμμίσθον ἀγαθὸν ἡμᾶς, οἰκείως διαιρεῖται ἢ χάρις εἰς τὴν ἐνεργοῦσαν καὶ συνεργοῦσαν· εἰ δὲ λαμβάνοιτο ἀντὶ τοῦ καθ' ἑξῆς χάρισματος, καὶ οὕτω διπλοῦν ἐστὶ τὸ τῆς χάριτος ἀποτελεσμα, ὡσπερ καὶ παντὸς ἄλλου 20 εἶδους· ὧν πρῶτόν ἐστι τὸ εἶναι, δεύτερον ἐνέργεια, ὡσπερ ἐνέργεια τῆς θερμῆς ἐστὶ ποιεῖν θερμὸν καὶ ἐξωθεν θερμανσιν. Οὕτω τοίνυν ἢ καθ' ἑξῆς χάρις, καθόσον ὑγιάζει ἢ δικαιοῖ τὴν ψυχὴν ἢ κεχαρισμένην ποιεῖ τῷ Θεῷ, λέγεται χάρις ἐνεργοῦσα· καθόσον δὲ ἐστὶν ἀρχὴ ἔργου ἐμμίσθου, ὅπερ ἐκ τοῦ αὐτεξουσίου πρόεισι, λέγεται συνεργοῦσα.

Ἔστι δὲ ἢ ἐνεργοῦσα καὶ συνεργοῦσα χάρις ἢ αὐτή, κατὰ διάφορα ἀποτελέσματα μόνον διακρινομένη, ὅτι ἐνεργοῦσά ἐστὶν, ἢ βοηθεῖ πρὸς τὸ θέλειν τὸ ἀγαθόν· ἢ δὲ πρὸς τὸ προϋποτεθειμένον τέλος συγκινεῖ, συνεργοῦσα.

3. Τρίτον, ὅτι δεόντως διήρηται εἰς τὴν προηγουμένην καὶ ἐπομένην· ἢ γὰρ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐκ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ πρόεισιν· ἕκαστέρα καὶ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς λέγεται· „Τὸ ἔλεος αὐτοῦ προφθάσει με, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ καταδιώξει με“.

Ἔτι, πέντε εἰσὶν ἐν ἡμῖν τὰ τῆς χάριτος ἀποτελέσματα· πρῶτον, τὸ τὴν ψυχὴν ὑγιάζεσθαι· δεύτερον, τὸ θέλειν τὸ ἀγαθόν· τρίτον, ὃ θέλει ἀγαθὸν δραστηρίως ἐνεργεῖν· τέταρτον, τὸ ἐν τῷ ἀγαθῷ διαμένειν· πέμ- 36 πτον, τὸ εἰς τὴν δόξαν ἀφικέσθαι· καὶ διὰ τοῦτο ἢ χάρις, ἢ μὲν τοῦ πρώτου ἀποτελεσμάτος ἐστὶν αἰτία ἡμῖν, καλεῖται προηγουμένη· ἢ δὲ τοῦ δευτέρου, ἐπακολουθοῦσα, καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὃ φησιν Αὐγουστίνος ἐν τῷ περὶ φύσεως καὶ χάριτος βιβλίῳ· „Προηγείται, ἵνα θεραπευθῶμεν· ἔπεται, ἵνα

θεραπευθέντες διεγερθῶμεν· προηγείται, ἵνα κληθῶμεν· ἔπεται, ἵνα δοξασθῶμεν“.

Εἰ δὲ καὶ ἡ χάρις οὕτως, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, αἰώνιον τι σημαίνουσα, αἰεὶ προηγούμενη ἐστίν, ἡ δὲ χάρις ἀποτέλεσμα σημαίνει πρόσκαιρον· καὶ εἰ ἄπειρα τῷ ἀριθμῷ τὰ τῆς χάριτος ἀποτελέσματα, ὡς καὶ αἱ ἀνθρώπιναί ἐνέργειαι, ἀλλ' εἰς ὠρισμένα τῷ εἶδει ἀνάγονται, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔρρωται τὸ ἀπὸ τῶν ἀπείρων ἐπιχειρεῖν.

4. Τέταρτον, ὅτι δεόντως εἰς τσαῦτα διήρηται ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου f. 170^v ἐν τῷ δωδεκάτῳ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης ἢ προῖκα διδομένη χάρις, λέγοντος· „Ἄλλω μὲν διὰ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος ἐπιστήμης κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἄλλω πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλω χάρισμα ἰαμάτων, ἄλλω δὲ ἐνέργεια δυνάμεων, ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω διακρίσεις πνευμάτων, ἄλλω γένη γλωσσῶν, ἄλλω δὲ ἐρμηνεῖα λόγων“.

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ προῖκα διδομένη χάρις πρὸς τὸ ἐτέρῳ συνεργεῖν ἐστίν, ἐφ' ᾧ πρὸς τὸν Θεὸν ἀνάγεται, τοῦτο δὲ ἐνδοθεὶν ποιεῖν τοῦ Θεοῦ ἐστὶ μόνου, καὶ διὰ τοῦτο δεομένου τοῦ ἀνθρώπου τινῶν ἔξωθεν, ἡ προῖκα χάρις τίνων ὁ ἀνθρώπος δεῖται πρὸς τὸν ἐτέρου καταρτισμὸν περιέχει. Πρὸς τοῦτο πρῶτον δὴ τρία εὐθὺς ζητοῦνται· πλήρωσις τῆς τῶν θείων γνώσεως, δραστηριότης τῆς διδασκαλίας τῷ δύνασθαι βεβαιοῦν ἢ ἀποδεικνύειν τὰ λεγόμενα, καὶ τὸ τὰ νοούμενα δύνασθαι οἰκείως τοῖς ἀκρο- ταῖς προφέρειν· ὧν πρὸς μὲν τὸ πρῶτον αὐτὰ τρία εἰσὶν ἀναγκαῖα, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ διδασκαλίᾳ· πρῶτον μὲν, ἡ βεβαιότης τῶν ἀρχῶν, καὶ πρὸς τοῦτο ἐστὶν ἡ πίστις, περὶ τῶν ἀοράτων βεβαίωσις τις οὕσα, ἅπερ ἀρχαί τινες ἐν τῇ θείᾳ διδασκαλίᾳ ὑπόκεινται· δεύτερον, ὀρθότης περὶ τὰ ἀρχοειδῆ συμπεράσματα, καὶ πρὸς τοῦτο ἐστὶν ὁ τῆς σοφίας λόγος, ἡ ἐστὶ γνώσις τῶν θείων· τρίτον, εὐπορία παραδειγμάτων καὶ γνώσεως τῶν ἀποτελεσμάτων, δι' ὧν ἐστ' ὅτε δυνήσεται φανεροῦν τὰς αἰτίας, καὶ διὰ τοῦτο τίθεται ὁ λόγος τῆς ἐπιστήμης, ἡ ἐστὶ γνώσις τῶν ἀνθρωπίνων· „Τὰ γὰρ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ νοούμενα τοῖς ποιήμασιν καθοράται“.

Τὸ δὲ δεύτερον, ἡ βεβαίωσις ἐν μὲν τοῖς λόγῳ ὑποκειμένοις δι' ἐπιχειρημάτων ἐστίν, ἐν δὲ τοῖς ὑπὲρ λόγον καὶ θεόθεν ἀποκεκαλυμμένοις διὰ τῶν ἰδίων τῆς θείας δυνάμεως γίνεται, καὶ τοῦτο διχῶς· ἓνα μὲν τρόπον, τὸ τὸν διδάσκαλον τῆς ἱερᾶς διδασκαλίας ἐκεῖνα ποιεῖν, ἃ μόνον ἐστὶ ποιεῖν τοῦ Θεοῦ ἐν ἔργοις παραδόξοις, εἴτε πρὸς σωτηρίαν σωμάτων, δι' ἣν τίθεται ἡ χάρις τῶν ἰαμάτων, εἴτε πρὸς μόνην τὴν τῆς θείας ἐξουσίας ἐνδειξίαν τάττειντο, ὡσπερ τὸ τὸν ἥλιον δύναι, ἢ σκοτίζεσθαι, ἢ τὴν θάλασσαν διαιρεῖσθαι, ὑπὲρ οὗ κεῖται ἡ ἐνέργεια τῶν δυνάμεων· | δεύτερον, τὸ δύνασθαι φανεροῦν ἃ μόνου τοῦ Θεοῦ ἐστὶ γινώσκειν· ταῦτα δὲ

εἰσι τὰ μέλλοντα ἐνδεχόμενα, διὸ κείται ἡ προφητεία· καὶ τὰ τῶν καρδιῶν ἀπόρρητα, διὸ κείται ἡ τῶν πνευμάτων διακρίσις.

Ἡ δὲ τοῦ ἐξαγγέλειν εὐπορία καὶ δύναμις δύναται νοεῖσθαι ἢ κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς διαλέκτου ἐν ᾗ δύναται τις νοεῖσθαι, καὶ κατὰ τοῦτο
6 τίθενται τὰ γένη τῶν γλωσσῶν· ἢ κατὰ τὴν ἐννοιαν τῶν προκεχρησομένων, καὶ πρὸς τοῦτο κείται ἡ ἐρμηνεία τῶν λόγων.

Ἰστέον δὲ ὅτι ἡ πίστις οὐ συναριθμεῖται ἐνταῦθα καθὼς ἐστὶν ἀρετὴ δικαιοῦσα τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καθὼς σημαίνει ὑπερβάλλουσάν τινα βεβαιότητα τῆς πίστεως, ἐξ ἧς ἱκανὸς ὁ ἄνθρωπος γίνεται πρὸς τὸ καταρτί-
10 ζεῖν ἑτέρους περὶ τῶν εἰς τὴν πίστιν ἀνηκόντων. Ἡ δὲ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη οὐ συναριθμοῦνται, τῆς ὀρεκτικῆς οὕσα δύναμει, καθὼς ὁ ἄνθρωπος δι' αὐτῶν εἰς τὸν Θεὸν αὐτὸν τάττεται.

Καὶ ἡ σοφία δὲ καὶ ἡ ἐπιστήμη συγκαταριθμοῦνται ταῖς προῖκα χάρισιν οὐ καθὼς ὁ τοῦ ἀνθρώπου νοῦς εὐκίνητος γίνεται διὰ τοῦ ἁγίου
15 Πνεύματος πρὸς τὰ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης· οὕτω γὰρ χαρίσματα εἰσιν, ὡς εἴρηται, τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἀλλὰ συγκαταλογίζονται ταῖς προῖκα διδομέναις χάρισιν καθὼς σημαίνουσιν εὐπορίαν τινὰ σοφίας καὶ ἐπιστήμης ὥστε δύνασθαι μὴ μόνον ὀρθῶς ἐν ἑαυτῷ τῶν θείων φρονεῖν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους καταρτίζειν καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας νικᾶν.

20 β. Πέμπτον, ὅτι ἡ κεχαρισμένον ποιούσα χάρις τιμιωτέρα ἐστὶ τῆς προῖκα διδομένης, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἐν τῷ δωδεκάτῳ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης, ἀριθμηθέντων τῶν προῖκα διδομένων χαρισμάτων, ἐπάγει· „Καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι“, τὴν ἀγάπην ὡς ἐπάγων διὰ πολλῶν· αὕτη δὲ εἰς τὴν κεχαρισμένον ποιούσαν ἀνήκει· καὶ ὁ λόγος,
25 ὅτι πᾶσα δύναμις τοσοῦτο ὑψηλότερός ἐστιν, ὅσω τάττεται καὶ πρὸς ὑψηλότερον ἀγαθόν· αἰεὶ δὲ τὸ τέλος κρείττον ἐστὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος. Καὶ ἡ μὲν κεχαρισμένον ποιούσα τάττει τὸν ἄνθρωπον ἀμέσως πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ ἐσχάτου τέλους, αἱ δὲ προῖκα πρὸς τινα προδιατιθέντα πρὸς τὸ ἔσχατον τέλος.

f. 171^v Εἰ δὲ λέγοι τις βέλτιον εἶναι τὸ τοῦ πλήθους ἀγαθὸν ἢ τὸ τοῦ ἐνός, καὶ ἡ προῖκα διδομένη χάρις πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ὅλης τῆς Ἐκκλησίας ἐστίν, ἀλλ' εἰδέναι χρὴ, ὅτι τὸ τοῦ πλήθους ἀγαθὸν διπλοῦν ἐστίν, ὡς ἐν στρατεύματι ἡ τοῦ στρατεύματος τάξις καὶ τὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀγαθόν· οὕτω γὰρ ἐν τῷ τριακοστῷ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ λέγεται· βέλτιον δὲ τὸ
35 τοῦ ἡγεμόνος, ὅτι πρὸς αὐτὸ θάτερον τάττεται. Ἡ τοίνυν κεχαρισμένον ποιούσα χάρις τάττεται πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν τὸ χωριστόν, ὅπερ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεός· ἡ δὲ προῖκα πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας, εἴτουν πρὸς τὴν αὐτῆς τάξιν.

Καὶ εἰ λέγοι τις μείζονος εἶναι δυνάμεως τὸ καὶ τὰ ἄλλα φωτίζειν ἢ τὸ ἐν ἑαυτῷ τι λάμπειν, οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τῆς χάριτος, ὅτι διὰ τῆς χαριτούσης ἐν ἑαυτῷ ὁ ἄνθρωπος τελειοῦται μόνον, διὰ δὲ τῆς ἐτέρας καὶ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων τελείωσιν ὄρα, τοῦτ' ἀληθὲς ἂν ἦν, εἰ διὰ τῆς προίκα χάριτος ἐποίει ὁ ἄνθρωπος ἐν ἐτέρῳ οὐ διὰ τῆς χαριτούσης αὐτὸς τυγχάνει ἀγαθοῦ· ἀλλ' οὐ δύναται συνάπτειν ἕτερον τῷ Θεῷ διὰ τῆς προίκα χάριτος ὡς αὐτὸς συνήπται διὰ τῆς χαριτούσης, ἀλλὰ μόνον αἰτίας διαθέσεως τινὸς ἢ τινῶν γίνεται πρὸς ἐκείνην. Οὐκ ἄρα ἔρρωτα· ἡ ὁμοιότης τοῦ φωτιζομένου μόνον καὶ τοῦ φωτίζοντος, οὐδ' ἀναγκασία ἐστίν, ὡπερ οὐδ' ἐν τῷ πυρὶ ἢ δηλωτικῇ τοῦ εἶδους αὐτοῦ 10 θέρμη, δι' οὗ ὄρα πρὸς τὸ εἰσάγειν εἰς τὰ ἄλλα θέρμην, τιμιωτέρα ἐστὶ τοῦ οὐσιώδους εἶδους αὐτοῦ.

CLXII. — Περὶ τοῦ αἰτίου τῆς χάριτος.

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται, ὅτι μόνος ὁ Θεὸς αἰτιὸς ἐστὶ τῆς χάριτος. 16 Ἐν γὰρ τοῖς Ψαλμοῖς λέγεται· „Ὁ Θεὸς χάριν καὶ δόξαν δώσει“, διότι ὡπερ ἀδύνατον ἄλλο τι ἐκπυροῦν πλὴν μόνου τοῦ πυρός, οὕτως ἀδύνατον ἄλλο τι θεσποιεῖν ἢ τὸν Θεὸν μόνον· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἔργον τοῦ δώρου τῆς χάριτος, ἐφόσον ὁ Θεός, δι' αὐτοῦ κοινοποιούμενος τὴν κοινωνίαν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τινος ἐν τῇ μετοχῇ ὁμοιότητος πρὸς ὑπερφυές 20 τι εἶδος ἀναλαμβάνει ἄνθρωπον ὑπερεκτεινόμενον πάνυ τῆς αὐτοῦ φύσεως.

2. Δεύτερον, ὅτι ζητεῖται τις ἐτοιμασία ἢ προδιάθεσις εἰς τὴν χάριν ἐν τῷ αὐτεξουσίῳ τοῦ ταύτην δεχομένου. Λέγεται γὰρ ἐν τῷ τετάρτῳ τοῦ Ἀμώς· „Ἐτοιμάσον σεαυτὸν | εἰς ἀπάντησιν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου“· καὶ f. 172 ἐν τῷ ἐβδόμῳ τῆς πρώτης τῶν Βασιλειῶν· „Ἐτοιμάσατε τὰς καρδίας ὑμῶν 25 τῷ Κυρίῳ“. Φημί δὲ πρὸς τὴν χάριν, ἥτις ἐστὶ τὸ καθ' ἕξιν τοῦ Θεοῦ δῶρον· οὐδὲν γὰρ εἶδος δύναται εἶναι εἰ μὴ ἐν ἐπιτηδεῖα καὶ προδιατεθειμένῃ ὕλῃ· ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν χάριν, ἥτις ἐστὶ βοήθεια τοῦ Θεοῦ κινουντος ἐπὶ τὸ ἀγαθόν· ταύτης γὰρ οὐδὲν προηγείται, ἀλλὰ μᾶλλον ὁποιαοῦν προδιάθεσις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας ἐστὶ κινουντος 30 τὴν ψυχὴν εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ κατὰ τοῦτο αὕτη ἢ κίνησις τοῦ αὐτεξουσίου, ἥτις ἐτοιμάζεται πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ δώρου τῆς χάριτος, ἐνέργειά ἐστὶ τοῦ αὐτεξουσίου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κινουμένου· καὶ ὅσον κατὰ τοῦτο λέγεται ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν ἐτοιμάζειν, κατὰ τὸ ἐκκαιδέκατον τῶν Παραρ- 35 μιῶν· „Τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ προετοιμάσαι τὸν νοῦν“, καὶ ἔστι προηγου- μένως ὑπὸ Θεοῦ κινουντος τὸ αὐτεξουσίον, καὶ κατὰ τοῦτο λέγεται παρὰ Θεοῦ τὴν τοῦ ἀνθρώπου θέλησιν ἐτοιμάζεσθαι καὶ παρὰ Θεοῦ τὰ διαβή- ματα τοῦ ἀνθρώπου κατευθύνεσθαι.

Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὡς οὐδὲν διαφέρει ἢ ἀθρόον, ἢ κατὰ μικρὸν εἰς τὴν τελείαν ἐτοιμασίαν ἀφικέσθαι τινά· λέγεται γὰρ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ· „Κοῦφον ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου ἐξάπινα πλουτήσαι πένητα“, καὶ τότε ἡ προετοιμασία οὐ προηγείται τῆς χάριτος, ἀλλὰ ἀθρόον καὶ εἰς τὸν ἀγαθὸν κινεῖται καὶ τὴν χάριν λαμβάνει, ὡς ὁ Παῦλος κατὰ τὸ ἕκτον τοῦ Ἰωάννου· „Πᾶς ὁ ἀκούων παρὰ τοῦ Πατρὸς μου καὶ μανθάνων ἔρχεται πρὸς με“· αὐτίκα γὰρ ὁ Παῦλος καὶ ἤκουσε καὶ ἔμαθε καὶ ἦλθε καὶ τῆς χάριτος ἔτυχεν.

Καὶ ὅτι, εἰ καὶ προδιάθεσις ζητεῖται πρὸς τὴν χάριν, ὡς ἡ τῆς ὕλης πρὸς τὸ εἶδος, ἀλλὰ διότι ὁ Θεὸς ἀπείρου δυνάμεως ἐστὶ ποιητικὸς, οὐδεμία προδιάθεσις ζητεῖται, ἣν αὐτὸς οὐ ποιεῖ.

3. Τρίτον, ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης δίδεται ἡ χάρις τῷ πρὸς τὴν χάριν ἑαυτὸν ἐτοιμάσαντι· ἢ ποιοῦντι τό γε εἰς αὐτὸν ἔργον. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος προβάλλεται πρὸς τὸν Θεὸν ὡς πηλὸς πρὸς κεραμέα, ὡς ἐν τῷ πέμπτῳ Ἰερεμίου· „Ὡς πηλὸς ἐν χειρὶ κεραμέως, οὕτως ὑμεῖς ἐν τῇ χειρὶ μου“· ἀλλ' ὁ πηλὸς οὐκ ἐξ ἀνάγκης λαμβάνει τὸ εἶδος παρὰ τοῦ κεραμέως ὅπως οὖν διατεθειμένος.

f. 172^v Ἔτι, τὸ προετοιμασθῆναι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν χάριν | διχῶς νοεῖται· παρὰ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ ὡς κινουντὸς ἐστὶ· παρὰ δὲ τοῦ αὐτεξουσίου ὡς ἀπὸ κινουμένου· καὶ κατὰ μὲν τὸ δεύτερον οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχει πρὸς τὸ τυχεῖν τῆς χάριτος, ἥτις ὑπερβαίνει πᾶσαν προδιάθεσιν ἀρετῆς ἀνθρωπίνης· κατὰ δὲ τὸ πρῶτον ἔχει ἀνάγκην εἰς ἐκεῖνο πρὸς ὃ τάττεται παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ μὴν βίας ἀνάγκην ἀλλὰ βεβαιότητος· τὸν γὰρ τοῦ Θεοῦ σκοπὸν ἀδύνατόν ἐστι διαπεσεῖν ὅλως· εἰ ὁ σκοπὸς τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ τὸν ἄνθρωπον, οὐ τὴν καρδίαν κινεῖ, τυχεῖν τῆς χάριτος, ἀσφαλῶς αὐτῆς τεύξεται, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· „Πᾶς ὁ ἀκούων παρὰ τοῦ Πατρὸς μου καὶ μανθάνων ἔρχεται πρὸς με“.

Ἰστέον δὲ ὅτι τοῦ μὲν ἐλαττοῦσθαι τὴν χάριν ἡ πρώτη αἰτία ἐξ ἡμῶν ἐστὶ, τοῦ δ' ἐνοικισθῆναι τὴν χάριν ἡ πρώτη αἰτία παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, κατὰ τὸ τέταρτον τοῦ Ὠσηέ· „Ἡ ἀπώλειά σου, Ἰσραήλ, ἐκ σοῦ μόνου ἐστὶ, καὶ ἐξ ἐμοῦ ἡ βοήθειά σου“.

4. Τέταρτον, δόξειεν ἂν τὴν χάριν μὴ εἶναι μείζονα ἐν ἐνὶ ἢ ἐν ἄλλῳ· τούναντίον δὲ λέγεται ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους· „Ἐκάστῳ δὲ ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ“· τὸ δὲ μέτρον διδόμενον οὐκ ἐπίσης δίδεται πᾶσιν.

Ἔτι, εἰ μὲν νοοῖτο ἡ χάρις, ἕξις οὖσα, ὡς εἴρηται, κατὰ τὸ μέγεθος τῆς τελειότητος ἢ τοῦ ἀντικειμένου, οὐ δύναται εἶναι μείζων, ἢ ἐλάττων· εἰ δὲ κατὰ τὸ ὑποκείμενον, δύναται, ὃ μᾶλλον καὶ ἥττον φωτίζεται τῇ

3 Eccli. 11, 23

6 Ioh. 6, 45

15 Ierem. 18, 6

26 Ioh. 6, 45

30 Os. 13, 9

χάριτι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐκ τοῦ προευτρεπίζοντος μὲν ἑαυτὸν εἰς τὴν χάριν διαφόρως ἐστίν, ἀλλὰ μάλιστα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐστὶ πρῶτον τῆς χάριτος αἷτιον καὶ διαφόρως τὰ δῶρα τῆς ἑαυτοῦ χάριτος διανέμει, ἵνα ἐκ τῶν διαφορῶν βαθμῶν τὸ κάλλος καὶ ἡ τελειότης οἰκοδομηθῆται τῆς Ἐκκλησίας, ὡσπερ καὶ διαφορῶς ἐνεστήσατο τῶν ὄντων βαθμούς, ἵν' ἦ τὸ πᾶν τέλειον. ⁵

Ὅθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους, μετὰ τὸ εἰπεῖν· „Ἐκάστῳ δέδοται ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ“, ἀπαριθμηθέντων τῶν διαφορῶν χαρισμάτων, ἐπάγει· „Εἰς τελειότητα τῶν ἁγίων, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ“.

β. Πέμπτον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐ δύναται γινώσκειν ἑαυτὸν ἔχοντα ¹⁰ χάριν. Ἐν γὰρ τῷ ἔννατῳ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ· „Οὐδεὶς ἐπίσταται πότερον μίσους ἢ ἀγάπης ἐστὶν ἄξιός“· ὅτι τριχῶς | δύναται τι γινώσκεισθαι· ἓνα ^{f. 178} μὲν τρόπον, δι' ἀποκαλύψεως, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον δύναται τις γινώσκειν ἑαυτὸν ἔχοντα χάριν· ἀποκαλύπτει γὰρ ὁ Θεὸς τοῦτο ἐνίοτέ τισιν, ἰδίαν αὐτοῖς χάριν κατατιθέμενος, ἵνα ἡ ἐκ τῆς ἀσφαλείας εὐφροσύνη τούτοις ¹⁶ ἀρξῆται καὶ τῇ παρούσῃ ζωῇ καὶ θαρραλεώτερον καὶ ἀνδρειότερον τοῖς μεγάλοις ἔργοις ἐπιχειρῶσιν καὶ τὰ τοῦ παρόντος βίου δυσχερῆ μετὰ χαρᾶς ὑπεμένωσιν, ὡς ἐν τῷ δωδεκάτῳ τῆς πρὸς Κορινθίους εἰρησθαι τῷ Παύλῳ λέγεται· „Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου“· ἕτερον δὲ τρόπον ὁ ἄνθρωπος γινώσκει τι δι' ἑαυτοῦ, καὶ τοῦτο βεβαίως· ἀλλ' οὕτως οὐδεὶς δύναται ²⁰ γινώσκειν ἑαυτὸν ἔχοντα χάριν· τὸ γὰρ ἀσφαλές οὐ δύναται ληφθῆναι περὶ ἐκάστου, εἰ μὴ τις δύναται κρίνειν περὶ ἐκείνου κατὰ τὰς οἰκείας ἀρχάς· οὕτω γὰρ ἐσμεν ἀσφαλεῖς περὶ τὰ ἀποδεικτικὰ συμπεράσματα διὰ τῶν καθόλου ἀναποδείκτων ἀρχῶν· οὐδεὶς δ' ἂν ἠδύνατο γινώσκειν ἑαυτὸν ἐπιστήμην τινὸς συμπεράσματος ἔχοντα, εἰ τὴν ἀρχὴν ἐκείνην ἠγνόει· ἀρχὴ δὲ ²⁶ τῆς χάριτος καὶ ἀντικείμενον ταύτης ὁ Θεὸς ἐστὶν αὐτός, ὃς διὰ τὴν αὐτοῦ ὑπεροχὴν ἡμῖν ἐστὶν ἄγνωστος κατὰ τὸ ἐν τῷ τριακοστῷ ἔκτῳ τοῦ Ἰώβ· „Ἴδου Θεὸς μέγας νικῶν τὴν ἡμετέραν ἐπιστήμην“· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐν ἡμῖν αὐτοῦ παρουσία ἢ ἀπουσία βεβαίως γνωσθῆναι οὐ δύναται κατὰ τὸ ἔννατον τοῦ Ἰώβ· „Ἐὰν ἔλθῃ πρὸς με, οὐκ ὄψομαι αὐτόν· ἐὰν δὲ καί ³⁰ ἀπέλθῃ, οὐ συνήσω“· καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατον τῷ ἀνθρώπῳ βεβαίως διακρίναι εἰ αὐτὸς ἔχει χάριν, κατὰ τὸ τέταρτον τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης· „Ἀλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν κρίνω· ὁ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστιν“.

Τρίτον δὲ τρόπον γινώσκεται τι στοχαστικῶς διὰ τινῶν σημείων, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον δύναται τις γινώσκειν ἑαυτὸν ἔχοντα χάριν, καθόσον ³⁶ δηλονότι αἰσθάνεται ἑαυτοῦ ἠδυσμένου ἐν τῷ Θεῷ καὶ καταφρονούντος τῶν κοσμικῶν πραγμάτων, καὶ καθόσον ὁ ἄνθρωπος οὐ συνοῖδεν ἑαυτῷ ἀμάρ-

7 Eph. 4, 12 11 Eccle. 9, 1 19 II Cor. 12, 9 28 Job, 36, 26 30 Job, 9, 1
33 I Cor. 4, 8

τημά τι πρὸς θάνατον· καθ' ὃν τρόπον δύναται νοεῖσθαι τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ
 f. 173^v τῆς Ἀποκαλύψεως· „Τῷ νικῶντι | δώσω μάννα ἀπόκρυφον, ὅπερ οὐδεὶς οἶδεν
 εἰ μὴ ὁ λαβὼν“, ἐπεὶ ἐηλονότι ὁ λαβὼν διὰ τῆς περὶ τὴν ἡδύτητα πείρας
 οἶδεν οὐ μὴ πειράται ὁ μὴ λαβὼν. Ἀτελής μέντοι ἐστὶν αὕτη ἡ γνῶσις·
 ὅθεν ὁ Ἀπόστολος ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης φησὶν· „Οὐ-
 δὲν ἐμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι“· ἐπεὶ καὶ λέγεται ἐν
 τοῖς Ψαλμοῖς· „Παραπτώματα νόμου τὶς συνήσει; καὶ ἐκ τῶν κρυφίων
 μου καθάρισόν με“.

10 ΟΧΙΗ. — Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς χάριτος, καὶ πρῶτον
 περὶ τῆς τοῦ ἀσεβοῦς δικαιοσύνης.

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἡ τοῦ ἀσεβοῦς δικαιοσύνη ἀφείσις
 ἐστὶν ἀμαρτιῶν· παθητικῶς γὰρ λαμβανομένη, κίνησις ἐστὶν ἐπὶ δικαιο-
 σύνην, ὡς θερμανσις ἐπὶ θερμὴν· καὶ δικαιοσύνην οὐ τὴν ὀρθὴν τάξιν ἐν
 16 ταῖς ἀνθρωπίναις ἐνεργείαις, εἴτε τὴν ἠθικὴν, εἴτε τὴν πολιτικὴν τε καὶ
 νομικὴν, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ ἑνδον διαθέσει τοῦ ἀνθρώπου, ἣ ἐστὶν ὀρθὴ
 τάξις ἐν τῇ ὑπακοῇ τῶν ταπεινοτέρων δυνάμεων τῷ λόγῳ, καὶ τοῦ λόγου
 τῷ Θεῷ· καὶ ἐπεὶ αὕτη διχῶς γίνεται ἐν ἀνθρώπῳ· ἢ καθ' ἀπλήν γένεσιν,
 ἢ ἐστὶν ἀπὸ στερήσεως εἰς εἶδος, ὡς ἐν τῷ Ἀδάμ ἢ ἔμφυτος δικαιοσύνη
 20 μὴ ἐν ἀμαρτίᾳ ὄντι· ἢ κατὰ τινα λόγον κινήσεως, ὡς ἐκ τοῦ ἐναντίου
 εἰς τὸ ἐναντίον γινομένης μεταβολῆς, τῷ δευτέρῳ τρόπῳ ἢ τοῦ ἀσεβοῦς
 δικαιοσύνης γίνεται, κατὰ τὸ τέταρτον τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Τῷ δὲ μὴ
 ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ“· καὶ ἐπεὶ ἡ
 κίνησις ἀπὸ τοῦ ὄρου, τοῦ εἰς ὃν παρονομάζεται· μᾶλλον, διὰ τοῦτο
 26 καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ἀδικίας μεταβολὴ δι' ἀφέσεως ἀμαρτιῶν γινομένη, κληροῦσα
 τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ὄρου, τοῦ εἰς ὃν.

2. Δεύτερον, ὅτι πρὸς ταύτην ζητεῖται χάριτος παρουσία· ἐν γὰρ τῷ τρί-
 τῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους οὕτω λέγεται· „Δικαιοῦμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι“.

Ἔτι, κατὰ τοῦτο ἡ ἀμαρτία ἀφίεσθαι ἡμῖν λέγεται, ὅτι ὁ Θεὸς ἡμῖν
 30 διαλλάττεται, ἀναιρουμένου τοῦ τῆς ἀμαρτίας προσκόμματος τῇ διαλλαγῇ
 τοῦ προσκεκρουμένου· ἡ δὲ διαλλαγή, αὕτη ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγάπῃ συνίστα-
 ται, ἣ ἡγάπησεν ἡμᾶς, ἥτις, εἰ κατὰ τὸ θεῖον μέρος αἰδῖος, ἀλλὰ τῷ ἀπο-
 τελέσματι πρόσκαιρος, διακοπτομένη τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ πάλιν ἐπαναλαμβανο-
 174 μένη τῇ μετανοίᾳ. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς θείας ἀγάπης ἐν ἡμῖν, | ὃ διὰ
 τῆς ἀμαρτίας ἀναιρεῖται, ἡ χάρις ἐστίν, ἣ γίνεται ὁ ἀνθρώπος ἄξιος τῆς
 αἰωνίου ζωῆς, τῆς ἡμᾶς εἰργουσι τὰ πρὸς θάνατον ἀμαρτήματα· καὶ διὰ
 τοῦτο ἀδύνατον ἀφείσιν ἀμαρτιῶν νοεῖσθαι ἄνευ τῆς παρουσίας τῆς χάριτος.

2 Ap. 2, 17 5 I Cor. 4, 3 7 Ps. 18, 13 22 Rom. 4, 3 28 Rom. 3, 28
 82 ἡ ἡγάπησεν: ἦν ἡγάπησεν A